

Casa lui Molière și avangarda europeană, sau o necesara cură de vitalitate

Mirella PATUREAU

31

Prima întrebare: ce ar fi fost Comedia Franceză fără aportul regizorilor, veniți din exterior și din străinătate? se întreabă în prefața volumului semnat de Odette Aslan, dedicat primei scene franceze¹, Denis Podalydès, unul din marii actori ai „ilustrei trupe”². Un volum care încheie anul Molière (2022-2023) sau patru sute de ani de la nașterea omului de teatru, „Patronul casei” a cărui statuie străjuie astăzi în piața Colette, la intrarea Comediei Franceze. Ne găsim, așadar, în fața a patru secole de istorie, dar cartea despre care vreau să vorbesc se oprește pe ultimele decenii, un model exemplar despre cum un teatru, tradițional și ilustru, se adaptează la nou.

„Nimic nu e mai frumos decât o trupă instituită care se deschide la ce o perturbază, își părăsește certitudinile și achizițiile sale artistice, când i se propun alte tehnici, acceptă să-și schimbe privirea, ritmul, și să acosteze pe alte țărături, să descopere în interiorul său o scenă străină, teatru lumii.”³ Acesta e pariul de la care pleacă studiul Odettei Aslan, care analizează cu o amplă documentare modul în care o trupă, amenințată de scleroza și povara

tradițiilor, a știut să iasă din criză. Electroșocul salvator a fost produs de întâlnirea cu marii regizori ai teatrului contemporan francezi, dar mai ales europeni. Timp de secole, trupa a funcționat în autarhie, actorii își alegeau piesele, fixau distribuția și asigurau „regia spectacolului”, adică pur și simplu partea administrativă sau tehnică, ca în orice întreprindere. Dealtfel, directorul teatrului, funcție îndeplinită, de-a lungul timpului, de oameni de teatru sau de litere, are titlul de Administrator general. La bază, Comedia Franceză este și rămîne o cooperativă de actori, cu o structură și o funcționare foarte precise.⁴ În franceză, termenii „régie” sau „régisseur” desemnează, de fapt, regia tehnică, regizorul este „metteur en scène”, cel care pune în scenă, și termenul coincide cu apariția regizorului, autor total al spectacolului... Începe deci secolul regiei, Comedia franceză rămîne o vreme izolată, în plină criză, părăsită în parte de public. Jules Claretie, Administrator general din 1885 în 1913, a refuzat întotdeauna, scrie Odette Aslan, să admită la Comedia Franceză piese străine moderne, lăsînd această sarcină teatrului Odéon. Cît despre un alt administrator, Pierre-Aimé Touchard, el se lăuda că pe timpul mandatului său (1947-1953) nu a existat niciun spectacol inspirat de stilul de regie al lui

4. Există mai multe stataturi : proaspăt angajat, un tînăr actor devine „pensionnaire”, apoi, după cel puțin un an, la propoziția comitetului de administrație, poate deveni „sociétaire”, după un vot în adunare generală, titlu confirmat de Ministrul Culturii. După 20 de ani de activitate este de acum „sociétaire honoraire” și poate juca în continuare ocazional. În fine titlul de „doyen” nu desemnează actorul cel mai în vîrstă, doar cel cu vechimea cea mai importantă în trupă și face parte din Consiliul de administrație.

Mirella Patureau • foto: din arhiva personală

Reinhardt, Piscator sau Meyerhold. Anii 30 în Franța coincid însă cu apariția Cartelului, Jacques Copeau, și „cei patru”, Charles Dullin, Louis Jouvet, Gaston Baty și Georges Pitoëff. Administratorul general de epocă, Edouard Bourdet simte de unde vine vîntul sau aerul proaspăt și îi invită să monteze în sala Richelieu, sala mare a teatrului. De ce a făcut apel la Cartel se întreabă Odette Aslan și răspunde, pentru că ei reprezentau pe atunci avangarda. Care sunt spectacolele semnate de membrii Cartelului între 1936 și 1939? În general repertoriul clasic, dar noutatea adusă este tocmai noua structură a imaginii scenice, un limbaj mai complex unde sensul trecea prin toate compartimentele spectacolului: scenografie, sunet, stil de joc. Copeau montează *Mizantropul* lui Molière, Jouvet *Iluzia comică* de Corneille, Dullin, *Nunta lui Figaro* de Beaumarchais. Apare totuși și un text contemporan, *Le Simoun* de H.R. Lenormand montat de Baty în 1937 sau *Fiecare cu adevărul său*, de Pirandello, de Dullin. Comedia franceză nu continuă aventura după pauza celui de al Doilea

1. Odette Aslan, *La Comédie-Française et les metteurs en scène. De Copeau, Jouvet... à Bob Wilson, Ostermeier... Préface de Denis Podalydès, sociétaire de la Comédie Française, Montpellier, Presses Universitaires de la Méditerranée, 2023.*

2. *L'illustre Théâtre, trupă înregistrată în 1643 și care va dispărea doi ani mai tîrziu, este numele trupei tînărului Jean-Baptiste Poquelin, care va semna Molière din 1644. În 1673, după moartea lui Molière, trupa numită de acum La Troupe du Roi, se aliază cu trupa rivală de la Hôtel de Bourgogne și fondează Comedia Franceză în 1680.*

3. Denis Podalydès, op. cit. p.9.

ENG

The text discusses the evolution of the French Comedy in recent decades and its adaptation to contemporary theater. This process has been facilitated by collaboration with foreign directors such as Jacques Copeau, Louis Jouvet, and Giorgio Strehler. Through this openness to theater, the French Comedy has reinvented its style and brought new vitality to the stage. Foreign directors have staged both classic and contemporary plays, while some French directors have chosen to work with foreign works. This collaboration has led to the success of performances and an increase in the prestige of this theater.

La Comédie-Française et les metteurs en scène

De Copeau, Jouvet... à Bob Wilson, Ostermeier...

Odette ASLAN

Préface de Denis PODALYDÉS, sociétaire de la Comédie-Française

Presses universitaires de la Méditerranée

La Comédie-Française et ses metteurs en scène • Odette Aslan

Război Mondial, între 1945 și 1960 niciun regizor nu mai trece pragul ilustrei scenei, care continuă să-și toarcă la nesfârșit firul obosit al tradiției. Să adăugăm aici concurența Teatrului Național Popular condus de Jean Vilar, creatorul Festivalului de la Avignon. În același timp au apărut pe scenele europene și franceze Peter Brook, Roger Planchon, Ariane Mnouchkine, Grotowski, Strehler și, mai apoi Patrice Chéreau. Un nou teatru era pe cale să izbucnească. Într-un fel, Comedia Franceză rămăsese cel mai bun teatru de bulevard, chiar dacă mai juca și tragedie. Podalydés se întreabă și el asupra acestui paradox: e în general admis că trupa câștiga cu venirea unor regizori, fapt demonstrat de succesul spectacolelor Cartelului, de ce această închidere imediat, de 15 și chiar 30 de ani între sfârșitul războiului și deschiderea de după mai 68? Rezistența societărilor? Frica de critică sau frilozitatea unui anume public? Garanția financiară a spectacolelor „făcute în casă”? Politizarea noțiunii de regie, „mise en scène”, care ar fi fost de stînga, pe cînd tradiționala Comedie ar fi fost prin tradiție, mai degrabă de dreapta? Poate toate acestea la un loc. Totuși, paradoxal, Pierre Dux, devenit Administrator general în 1970, își amintește de perioada Cartelului, la care a participat ca actor, și

totuși Dux, om de dreapta, deschide definitiv ușa și-l invită pe comunismul italian Giorgio Strehler să monteze în 1978 *Trilogia Vilegiaturii* de Goldoni care e un triumf și a rămas unul din spectacolele de referință ale casei lui Molière. Situația e diferită, subliniază Odette Aslan, nu mai este vorba să se rezolve o criză precum cea din 1936, ci să se invite regizori de renume din alte țări pentru a potența prestigiul casei lui Molière, mult mai deschisă teatrului contemporan. Cine sunt acești regizori, Strehler, un prieten al lui Dux, artiști de renume internațional, Klaus Michael Grüber, și mulți alții. Lista e lungă și completă, în volum fiecare spectacol e prezentat cu o fișă detaliată, descriere pentru fiecare spectacol (analiză tipică a seriei „Les voies de la Création Théâtrale”, CNRS, unde Odette Aslan a fost multă vreme un cercetător de bază) explicîndu-se care sunt elementele spectacolului și cum funcționează ele. Se adaugă aici citate din critică, recepția criticilor și a publicului aducînd replici determinante în acest efort de înnoire a „Ilustrei Case”.

Terry Hands, venit de la Royal Shakespeare Company montează *Richard III* de Shakespeare în 1972. A învățat special limba franceză și O. Aslan notează o

declarație semnificativă a regizorului englez: vrea ca „piesa să devină în întregime franceză. Spectatorii trebuie să aibă impresia că ascultă opera unui poet francez”. E surprins de disciplina actorilor francezi, în orice caz, cei de la Comedia franceză, considerați prin istoria și prestigiul casei, un soi de „aristocrație” ai meseriei, în vreme ce în Anglia, spune Hands, se improvizează cu publicul, care se amuză mai mult și mai liber. Lista invitațiilor e lungă, personalități și stiluri diferite, simpla lor citare e semnificativă – de exemplu Franco Zeffirelli cu *Lorenzaccio* de Musset în 1976 - iar dintre ei se disting regizorii străini care, politețe supremă și real interes, aleg Molière: Dario Fo, *Medic fără voie*, și *Medicul zburător* în 1990, Anatoli Vasilev cu *Amphitryon* în 2002 (tot el montase în 1992 *Balul mascat* de Lermontov, realmente un șoc pentru critica franceză), Galin Stoev cu *Tartuffe*, în 2014. Sau, autori francezi din repertoriul de prestigiu, Robert Wilson în 2004, cu *La Fontaine și Fabulele sale*; printre mai multe spectacole cu *Bérénice* de Racine, rămîne exemplar cel semnat de Klaus Michael Grüber în 1984. Dintre marii clasici, Ivo van Hove alege Euripide, în *Electra/Oreste* în 2019 după un ambițios remake după *Damnații* lui Visconti în 2016. Shakespeare, revine, bineînțeles, cu *Visul unei nopți de vară* de Jorge Lavelli în 1986 și *Neguțatorul din Veneția* cu Luca Ronconi în 1987, apoi Îmblînzirea scorpiei, în viziunea lui Oskaras Korsunovas în 2007, *Noaptea regilor sau Cum vă place* regizat de Thomas Ostermeier 2018.

Bineînțeles, două titluri și un nume mi-au atras atenția în mod deosebit. Andrei Șerban, montează în 2000 *Avarul* cu Roland Bertin în rolul principal. Odette Aslan dedică câteva pagini spectacolului și personalității regizorului venit de departe: „Lui Andrei Șerban, român care trăiește la New York, îi place să lucreze cu actorii americani, foarte fizici, antrenați cu improvizația. A pus în scenă în 1989 *Avarul* la Boston, cu secvențe de pantomimă rezultate din improvizații. Universalizînd tema avariției, voia să arate că în fiecare din noi există ceva din Harpagon. Molière, care,

Tartuffe, Molière, Regie Galin Stoev 2014 • foto: Christophe Raynaud de Lage

amintește el, știa să rîdă în fața unei tragedii, îl face să se gîndească la Kafka sau la Beckett. *Avarul* este o piesă „disperată, plină de amărăciune”, dar spectatorul trebuie să iasă din spectacol „cu bucurie în suflet”.

Andrei Șerban revine în 2002 și montează un Shakespeare, *Neguțătorul din Veneția*, cu Andrzej Seweryn, actor polonez, cunoscut în Franța din filmele lui Wajda. Șerban propune și aici o viziune proprie, după O. Aslan, sensibilă la tema antisemitismului în general: „Chiar dacă cuvîntul evreu apare adesea în mod peiorativ în multe piese de Shakespeare, Șerban consideră că prin cazul particular al lui Shylock e vorba mai degrabă de om în general. Binele și răul sunt în fiecare dintre noi.” Și, mai departe, ca simplă spectatoare: „El situează *Neguțătorul* în lumea modernă. Ne întrebăm de ce începutul scenei se petrece într-o saună gay, unde bărbați în slip fac exerciții de bodybuilding lîngă o baie de aburi. Apoi panouri izolează un birou sau un tribunal. Portia se plimbă în short cu paiete și pantofi cu toc. În piesă nu se vorbește decît de dragoste și de bani, subliniază Șerban. Shylock e un om de afaceri în costum din trei piese care în fața ecranelor de ordinator jonglează cu telefoane pentru a da ordine la Bursă. Dar cu toate acestea,

Șerban face din el un tip umilit, un străin indezirabil și îl replasează într-o societate intolerantă...”

Catalogul e bogat și clasat în final după perioada fiecărui Administrator general, de la Pierre Dux, Jacques Lassalle la Marcel Bozonnet și Eric Ruf. Deși primele pagini sunt dedicate intrării Cartelului la Comedia Franceză, concluzia volumului situează cîteva comparații și marchează o nouă concepție de teatru și de viață: „Actorii Comediei Franceze strigau în 1936 împotriva invaziei, cei din 1978 sperau că spectacolul dirijat de Giorgio Strehler le va aduce un succes comparabil celui cu *Il campiello* de la Piccolo Teatro din Milano, cei de astăzi, din ce în ce mai experimentați, sunt din ce în ce doritori de regizori străini care le vor permite să-și îmbogățească și mai mult experiența, mereu avizi de noi aventuri, oricît de periculoase ar fi, mereu decîși să se întreacă pe ei înșiși.”

E interesant, în egală măsură, să subliniem profilul autoarei acestui volum, Odette Aslan⁵, personalitate impresionantă, de o

5. De formație clasică, Odette Aslan s-a orientat întotdeauna către noile forme teatrale, dans, mimă, arta actorului. La început a lucrat mult

longevitate artistică ieșită din comun, născută în 1926, mereu activă și întotdeauna interesată de formele noi în teatru, de avangarda artistică a ultimului secol. În pragul noului secol, mereu interesată de mersul timpului, Comedia Franceză nu putea găsi un intermediar mai binevenit.

pentru radio și televiziune, apoi la Direcția literară a Teatrului Nașunilor, experiență concretizată în volumul *Paris capitală mondială a teatrului. Le Théâtre des nations*, 2009. Prezență indispensabilă în cadrul Laboratorului CNRS de cercetări despre artele spectacolului unde a dirijat volume colective *Chéreau 1986*, *Strehler, 1989*, *Langhoff 1989* sau *Butô(s)* în 2002. Specialistă a jocului actorului și a analizei regiei contemporane, unul din volumele sale, *Arta actorului în secolul al XX-lea*, publicat la editura Seghers în 1974, reeditat în 2005 la *L'Entretiens*, face parte din bibliografia esențială despre arta actorului; ca și *L'Art du théâtre* antologie în 1963, la editura Seghers, *Jean Genet* în 1973, o monografie despre Roger Blin la *Manufacture* în 1990, *Scénographes et metteurs en scène du XX siècle*, ed. *L'Age d'homme* 2014 și și numeroase articole și numere speciale în revista *Théâtre/Public* sau *Revue d'Histoire du Théâtre*. În mulțumirile pe care autoarea le face în prefața prezentului volum, Odette Aslan ține să sublinieze rolul lui Béatrice Picon-Vallin, prietenă și colegă competentă din echipa CNRS.